

MIGRAȚIA CA PROBLEMĂ GLOBALĂ ȘI NAȚIONALĂ: ASPECTE CONTEMPORANE

¹Dr., conf. univ., Nelly FILIP, ²Dr., conf. univ., Natalia COȘELEV

^{1,2}Academia de Studii Economice a Moldovei,
str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 61, Republica Moldova, Chișinău,
Tel.: +373 22 22 41 28; web site: www.ase.md

Abstract

In the 21st century, international migration is one of the key factors that shape the world in which we live: it plays a central role in global and national processes of social, economic and political change.

The purpose of this article is to study the current trends of international labor migration at the world level and at the national level in the Republic of Moldova. Research objectives: analyses of migration profile of Moldova, of major directions of the current EU migration policy; of fundamental challenges, faced by our labor migrants in hosting countries; research of problems related to return and reintegration of Moldovan labor migrants at home. This study addresses the policies applied for efficient management of the migration processes in order to minimize the costs and to maximize the benefits of labor migration.

Key words: *Labor migration, migration policies, national development strategies, return and reintegration of migrants, European Union, Republic of Moldova.*

JEL CLASSIFICATION: F22

Migrația internațională a forței de muncă s-a transformat într-o realitate a procesului politic, socio-economic și cultural, devenind una din cauzele majore ale modificării societății la nivel național și mondial. Din aceste considerente procesele migraționiste, cât și consecințele acestora, reprezintă o temă extrem de actuală și importantă.

Mișcările geografice ale populației au existat din toate timpurile, urmând direcțiile comerciale și aglomerările de resurse, însă mișcările respective de forță de muncă s-au organizat și reglementat astăzi diferit.

Fiecare dintre perioadele de emigrare au caracteristici comune și specifice. Motivele economice și migrația în scop de muncă sunt cele care stau la baza evoluției fenomenului în toate perioadele. La etapa contemporană s-a schimbat contextul politico-administrativ în gestionarea migrației. Este promovată conceptul privind reglementarea migrației forței de muncă, desfășurarea reformei instituționale și cooperarea mai strânsă cu Uniunea Europeană.

Scopul prezentei lucrări rezidă în efectuarea studiului teoretico-analitic al tendințelor actuale ale migrației forței de muncă atât la nivel global cât și la nivel național în Republica Moldova. În vederea realizării scopului propus, au fost formulate următoarele obiective: analiza profilului migrațional al populației Moldovei; analiza direcțiilor principale ale politicii migrației europene curente; identificarea a problemelor de bază cu care se confruntă lucrătorii migranți din Moldova în procesul integrării în societățile-gazdă; cercetarea problemelor privind reîntoarcerea și reintegrarea lucrătorilor migranți în Republica Moldova.

Din punct de vedere metodologic migrația resurselor umane reprezintă:

- unul dintre cele mai complexe procese economico-sociale, fiind determinată de factori politici, sociali, economici, etnici, culturali, religioși, psihologici, ecologici etc;
- un obiect interdisciplinar, beneficiind de interesul experților din diverse domenii de cercetare (sub toate aspectele pe care le implică: economic, cultural, social etc.) ;
- un obiect contradictoriu. Experții din domeniu constată aspecte pozitive și negative;
- un obiect flexibil și evolutiv. În procesul evoluției migrației fiecare perioadă are caracteristici comune și specifice.

I. Aspectele contemporane ale migrației internaționale a forței de muncă la nivel global

1. *Creșterea numărului de lucrători migranți.* Actualmente, umanitatea a intrat într-o nouă epocă a migrațiilor. Astăzi migrația umană din țară în țară, continent spre continent reprezintă un proces în masă. Numărul migranților, la nivel mondial, a crescut de la 173 mln. de persoane, în anul 2000, până la 244 mln. în 2015, inclusiv 20 mln. de refugiați.[11]. Numărul migranților la nivel mondial crește în ritmuri rapide, în ultimii zece ani sporind cu până la 6 milioane persoane pe an (fig. 1).

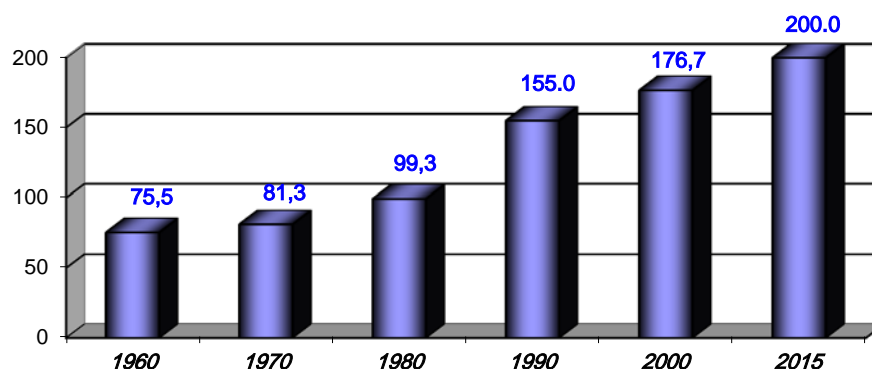

Figura 1. Evoluția numărului migranților pe plan internațional (mln.pers.)

Sursa: <http://esa.un.org/migration/>

2. *Concentrarea migranților în anumite regiuni.* Studiile recente ale fenomenului migrației internaționale relevă concentrarea migranților în jurul marilor poli economici mondiali (în țările industrializate și țările producătoare de petrol din Orientul Apropiat). Conform datelor EUROSTAT, în statele membre UE locuiesc 30,8 milioane de cetățeni străini dintre care cea mai mare parte (19,5 mln. – aproximativ 2/3) provin din afara UE. Țările europene de emigrare clasice (Italia, Spania, Portugalia) s-au transformat recent în țări de destinație preferate pentru un număr semnificativ de imigranți [9].

Furnizori de forță de muncă pe piața mondială sunt acum India, Pakistan, Algeria, Mexic, Turcia, țările CSI. Țările europene Polonia, Ungaria, Cehia, România, Moldova au tendința de a se transforma în țări de emigrație. În același timp, e dificil de a face distincție între termenii folosiți tradițional: țări de origine, țări de tranzit și țări de destinație a migranților, întrucât unor țări le sunt caracteristice toate 3 categorii. Ca exemplu cazul *României* (este țară de origine a migranților români, țară de tranzit și țară de destinație pentru migranții din țările din estul Europei și unele din Asia).

3. *Modificările calitative în fluxul migrație – extrapolarea fenomenului de „exod intelectual”.* În ultimii ani crește emigrarea forței de muncă calificate. SUA este lider (45% din țările OECD) în importul de specialiști înalt calificați, urmată de UE (peste 30%). În 2010 în SUA erau peste jumătate de milion persoane născute în Marea Britanie, dintre care circa 49% – cu studii superioare și 4% cu doctorat; dintre francezii, spaniolii și italienii emigrați în SUA – circa 9% aveau susținut doctoratul. Jumătate din doctoranzii europeni care au obținut inițial drept de trai temporar în SUA, peste 5 ani continuau să lucreze acolo (de la 32% în științele sociale până la 61% în științele fizico-matematice). Țările care tradițional realizează politici de atragere a imigranților calificați au indicatori înalți: Australia, Canada, N.Zeelandă. Dar și în Elveția ponderea imigranților în totalul specialiștilor înalt calificați de circa 25%, în Marea Britanie, Irlanda – circa 15% [9]. E de menționat și fenomenul de emigrare a specialiștilor în materie de tehnologii informaționale și nanotehnologii spre Coreea de Sud, China și Japonia.

Un factor important care contribuie la creșterea ponderii forței de muncă calificate în țările-gazdă îl reprezintă politicile de imigrare a țărilor de destinație. La etapa actuală, majoritatea statelor dezvoltate promovează politici de imigrare active a persoanelor tinere și calificate. De exemplu, în anul 2013, din 172 de țări 68 au promovat politica de creștere a migrației lucrătorilor înalt

calificați, și anume *Bulgaria, Polonia, România, Federația Rusă, Slovacia, Ucraina, Austria, Finlanda, Suedia, San Marino și Slovenia*.

4. *Apariția și accelerarea noilor tipuri de migrare*. Migrația pentru muncă este cea mai răspândită, dar concomitent au apărut alte forme – migrația la studii, migrația pentru afaceri etc. Astăzi studenții internaționali constituie o categorie aparte de migranți și numărul lor este în permanentă creștere. [<http://monitor.icef.com/>] Statisticile UNESCO indică faptul, că peste o cincime din studenții internaționali sunt găzduiți de către Statele Unite (cu o tendință de reducere față de anii precedenți) și performanța nedepășită prin cumularea următoarelor două țări: Marea Britanie și Germania. Conform datelor OECD, puțin peste 1,5 mln de studenți străini (50,9%) au fost înscriși în țările Europa 28. Acest fapt este un semn al aprecierii sistemului european de învățământ superior. [9].

În următorii ani (până în 2020), programul Erasmus+ va oferi posibilitatea de a merge în străinătate unui număr de 4 milioane de persoane, printre care 2 milioane de studenți și 300 000 de angajați din învățământul superior. Programul va finanța 135 000 de schimburi de studenți și de personal care implică țări partenere din afara Europei.

5. *Creșterea migrației ilegale și forțată*. În centrul atenției cercetărilor contemporane există criza migrației forțate (refugiații) în Europa. Criza migrației din Europa a apărut la începutul anului 2015. Aceasta s-a soldat atât cu o creștere enormă a fluxului de refugiați în UE din țările Africii de Nord, Orientului Mijlociu și Asiei de Sud, cât și cu incapacitatea de a primi și repartiza acest flux.

Este incontestabil faptul, că o astfel de agravare a situației a generat un flux masiv de migranți din regiunile periculoase cu o situație politico-militară instabilă, inclusiv din Afganistan și Siria, unde are loc un război civil, și Eritrea, țară cu un drastic regim dictatorial. [6]

Dintre cauze decisive ale majorării numărului refugiaților spre UE în anul 2015 putem evidenția lipsa perspectivelor, agravarea finanțării lagărelor de refugiați de pe teritoriul Turciei, Libiei, Iordaniei. Pentru acordarea ajutorului acestor refugiați în anul 2015 era nevoie de 5,5 mlrd. dolari. Până în luna iunie 2015, aceste țări au primit doar 24% din suma necesară. [12]

O altă cauză importantă – schimbarea itinerarului de către refugiați spre UE prin Marea Mediterană Grecia – Macedonia – UE. După datele Organizației Internaționale pentru Migrație (OIM), numărul refugiaților, sosiți în Europa de la începutul anului 2016, a constituit 67193 de persoane, dintre ele 62 mii au venit prin Grecia. Pe drumul spre Europa au decedat 368 de persoane. [4]

Orice criză produce efecte negative. Printre principalele probleme, care afectează țările UE este scindarea tradițiilor europene. Peste 43% din totalul cererilor de azil în UE, prezentate în prima jumătate a anului 2015, au revenit Germaniei. Anume Germania și încă trei țări europene primesc, practic, toți refugiații [12].

Cotele obligatorii de repartizare, propuse de Comisia Europeană în cadrul „mecanismului excepțional”, sunt respinse nu doar de țările Europei de Est, dar și de Marea Britanie, Irlanda, Danemarca. Președintele Republicii Cehe, Miloš Zeman, afirmă că „nimeni nu a invitat refugiații” și a declarat că ei pot primi mai mulți refugiați ucraineni „care se vor integra în societate mai bine, comparativ cu musulmanii”.

O altă problemă o constituie „șantajul” Turciei, care cere tot mai multe mijloace pentru stoparea fluxului de refugiați. În anul 2016, ajutorul financiar pentru Turcia a crescut până la 50 mln.euro [12].

Una dintre cele mai dificile probleme constă în faptul, că criza migraționistă pune în pericol spațiul Schengen. La 16 ianuarie 2016, Austria temporar a părăsit spațiul Schengen, iar Germania, Belgia, Elveția și Danemarca sunt dispuse să prelungească controlul frontier din spațiul Schengen până în sfârșitul anului 2017. O cauză a BREXIT-ului este și problema migranților neacceptați de majoritatea britanicilor.

Referitor la perspectivele de soluționare a crizei migraționiste. Mulți experți susțin că efectul final va depinde de timpul de integrare a refugiaților pe piața muncii [12]. Pentru a soluționa problemele crizei pe termen lung, Comisia Europeană propune:

- Extinderea cotelor de primire a migranților de la 40 mii persoane la 160 mii persoane pentru UE în termen de 2 ani;
- Coordonarea listelor țărilor „periculoase”, cetățenilor cărora li se va permite azilul în baza procedurilor simplificate, iar refugiații din țările „nepericuloase”, pașnice – nu vor fi acceptați, deoarece ei reprezintă migranți economici;
- Crearea centrelor de primire și triere a refugiaților la toate frontierele „problematică” ale UE.

Criza refugiaților devine o provocare și pentru Republica Moldova. Cei mai mulți refugiați, care au cerut azil în R. Moldova, sunt ucraineni, urmași de sirieni. Aflându-se la hotarul Uniunii Europene, R. Moldova rămâne un culoar de trecere a migranților către țările europene, dar având în vedere resursele alocate de UE, infrastructura centrelor urbane și calificarea migranților, Moldova poate deveni o zonă de dislocare a unei părți dintre refugiații actuali.

II. Participarea Republicii Moldova la procesul migraționist

Sintezând rezultatele cercetării proceselor migraționiste evidențiem următoarele schimbări în ultimele 15 ani:

1. *Evoluția numărului de emigranți.* Migrația forței de muncă este reflectată în mai multe surse de date statistice care oferă estimări diferite, dar tendința cea mai importantă este că numărul migranților este în creștere.

Procesul migraționist a început cu câteva zeci de mii de cetățeni emigranți la sfârșitul anilor 1990 și a ajuns la nivelul de 325,4 mii persoane în 2015 conform datelor Biroul Național de Statistică (BNS). Studiul NEXUS a constatat, că acest număr era mult mai mare deja în 2013 – de circa 479 000 de persoane plecate în scop de muncă fie pe termen lung, sau pe perioade scurte/sezoniere. [7] Datele statistice ne arată că peste hotarele țării se află 12,4% din totalul populației în vârstă de 15-64 de ani (25,7% din populația economic activă) [10].

2. Una din caracteristicile migrației din Moldova *este vârsta relativ tânără* a subiecților (figura 2) Majoritatea migranților (79%) au vârsta cuprinsă între 18-44 ani. Conform Cartografierei diasporei în Regatul Unit 52,0% emigranții au vârsta de 18-30 de ani, în Franța – 49,1%. În Italia și Portugalia predomină grupa emigranților de la 41 de ani [1].

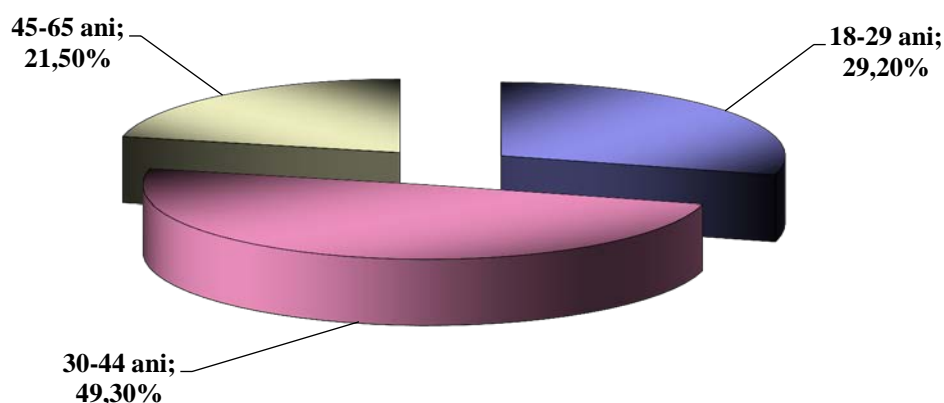

Figura 2. Vârsta migranților din Moldova

Sursa: www.civis.md

3. O altă caracteristică importantă care îi definește pe migranții din Moldova este *profilul educațional destul de avansat*, ceea ce le simplifică integrarea în societățile-gazdă. Datele statistice demonstrează că 28% dintre toți migranții au absolvit ciclul universitar de studii, iar 63% – ciclul profesional/vocațional. [13] Nivelul de educație al migranților reflectă, în mediu, situația generală a populației din Moldova în acest sens (figura 3).

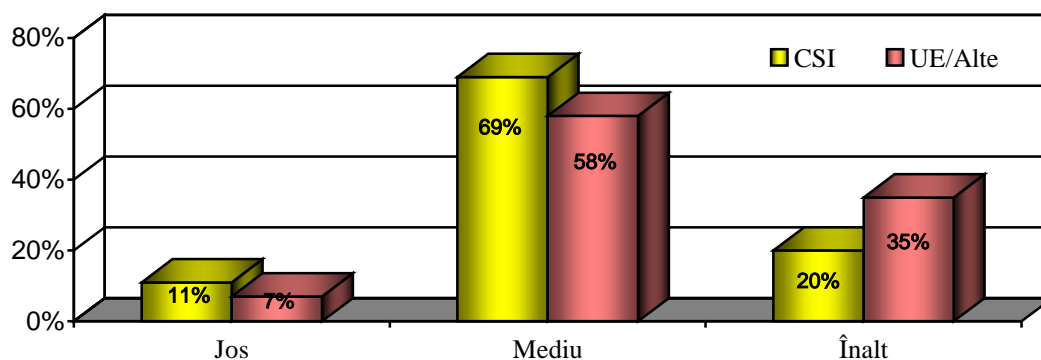

Figura 3. Nivelul de educație al migranților moldoveni

Sursa: www.civis.md

În acest context, datele statistice cu privire la migrație arată că economia națională a Moldovei este afectată grav de *exodul intelectual*. Tendințe alarmante se observă în domeniul învățământului și în cel medical. Datele statistice confirmă că în ultimii ani din sfera învățământului din Republica Moldova au plecat 28.000 de profesori, iar din cea a sănătății peste 36.000 de medici. [8] Analiza migranților, prin prisma domeniilor economice în care au activat în Moldova, relevă că pe primele trei poziții se situează moldovenii care au plecat din sistemul educațional (19%), domeniul comerțului (14%) și al sistemului de ocrotire al sănătății și serviciilor sociale (11%). Situația dată caracterizează gradul înalt de calificare al migranților moldoveni. [7]

4. *Domeniile de activitate*. Peste hotare însă migranții moldoveni activează în acele sectoare economice, în care este solicitată forța de muncă: serviciile comunitare, sociale și personale (33%), construcții (20%), servicii de administrare a gospodăriilor casnice (13%) [10].

Dintre cetățenii Moldovei care au fost încadrați în câmpul muncii până la emigrare, doar 21,7% activează în același grup profesional (conform Clasificatorului ocupațiilor ISCO-88). Studiile de cartografiere a diasporei moldovenești realizate recent arată că pe piețele de muncă externă nu sunt necesare sau recunoscute cunoștințele specifice și competențele deținute de emigranții moldoveni [1].

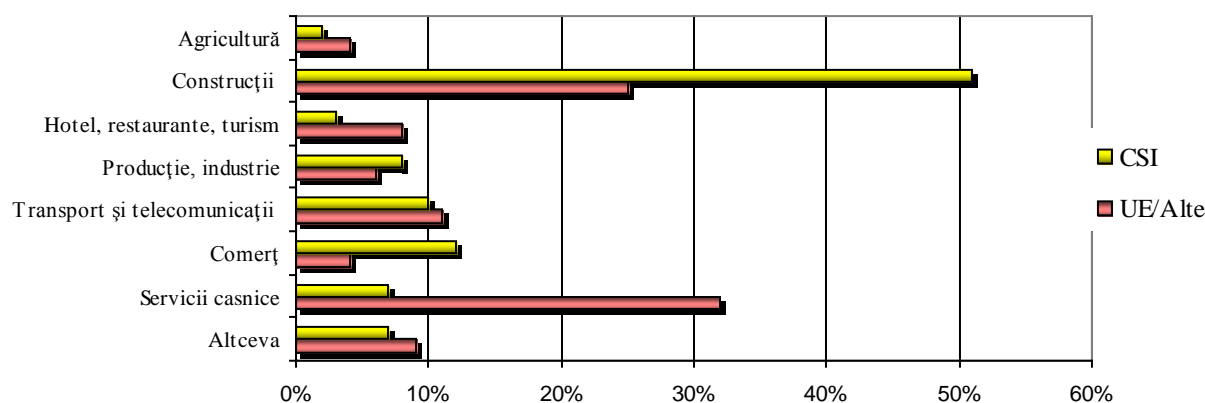

Figura 4. Domeniile principale de activitate a migranților moldoveni în țara de destinație

Sursa: www.expert-grup.md

Doar în trei sectoare principale de angajare peste hotare – construcții, menaj și servicii sunt recunoscuți specialiștii din Moldova (figura 4). O deosebire clară se evidențiază în funcție de destinația migranților – cei care lucrează în CSI sunt angajați predominant în construcții și comerț, iar cei din statele UE – lucrează prioritar în sectorul casnic, dar și în construcții.

4. *Rolul remitențelor*. În Republica Moldova, conform experților Băncii Mondiale, remitențele au un impact important asupra menținerii stabilității economiei naționale și creșterii economice. După aprecieri experților autohtoni, între volumul total de remitențe și PIB-ul Republicii Moldova există o corelație directă ($r=0,92$), adică remitențele contribuie la creșterea economică a țării [3].

În topul mondial de remitențe un loc aparte îi revine și R.Moldova. Datele Băncii Naționale (BNM) arată (figura 5) că cel mai mare volum de remitențe a fost transferat în anii 2008 și 2014, după care urmează în 2015 și 2016 cu o reducere bruscă comparativ cu sumele anuale înregistrate în ultimul deceniu.

Astfel, valoarea transferurilor bănești în 2016 a înregistrat un record – 1,079 miliarde de dolari – cea mai mică sumă din ultimul deceniu. Rusia rămâne a fi principalul furnizor de remitențe, valoarea acestora s-a înjumătățit, iar în Republica Moldova încep să vină tot mai mulți bani din Israel, SUA, Germania, Anglia sau România. [5]

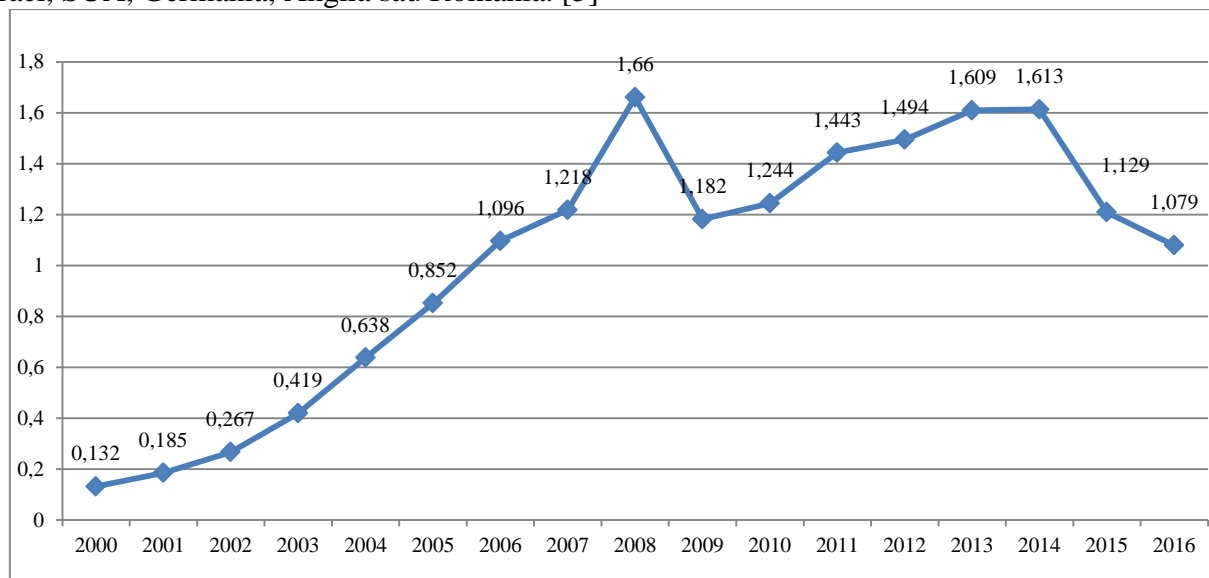

Figura 5. Dinamica remitențelor în Republica Moldova, mld. USD, anii 2000-2016

Sursa: elaborat de autori în baza datelor BNM

În același timp, deja mai mult de un deceniu remitențele depășesc transferurile guvernamentale, investițiile interne și investițiile străine directe. Aproximativ o jumătate din fluxurile de valută străină din Moldova este introdusă prin remitențele ce depășesc de 8 ori investițiile străine directe [8]. De asemenea, importanța remitențelor poate fi evaluată prin ponderea lor în PIB-ul țării, indicator care în Republica Moldova, în diferiți ani, a deviat între 10% și 36%, ce ne convinge că Moldova poate fi înscrisă în rândul statelor dependente de remitențe.

5. Impactul remitențelor și economiilor acumulate peste hotare asupra dezvoltării țării de origine în mare măsură depinde de *intențiile de revenire ale emigranților*. Până în 2013 circa 44 000 migranți au revenit în țară. Probabilitatea de întoarcere este mai mare în cazul persoanelor cu vârstă mai înaintată, de vârstă prepensionară sau pensionară (și care, prin urmare, vor avea nevoie de pensie), care fie că și-au atins obiectivele plecării, fie că au întâmpinat probleme de sănătate sau altă natură [13].

Ponderile celor care reușesc să se angajeze în câmpul muncii la întoarcere în țară sunt mai mari printre bărbații din mediul urban. În acest context apare necesitatea implementării unor politici de facilitare a reîntegrării migranților reveniți în regim teritorial și sensibile la gen. [8]

Conform celei mai recente surse (CIVIS/IASCI), circa 70% din emigranții pe termen lung din Republica Moldova ar dori să se reîntoarcă în țară. Totodată pentru o majoritate principalul determinant a-l revenirii ar fi fost acumularea sumei de economii, pe care și-o doreau de circa 100 mii euro. Pentru alte 20%, condiția esențială pentru revenire era apariția locurilor de muncă în Republica Moldova. [13]

7. Durata de emigrare. Sunt câteva categorii de emigranți care în mod cert nu vor reveni acasă:

- Prima categorie sunt emigranții care au plecat peste hotare însoțiți de familie sau și-au adus apoi familiile. Conform Registrului de stat al populației, la începutul anului 2014 erau peste 98 mii de cetățenii moldoveni care erau plecați peste hotare la loc permanent de trai.
- O altă categorie se referă la cea de-a doua generații de migranți care include copiii migranților (în perioada 2002-2014, conform Strategiei Naționale „Diaspora 2025”, în străinătate s-au născut 70.000 de copii cu acte transcrise la oficiile de stare civilă din Moldova) și care, foarte probabil, vor avea tangențe reduse cu țara de baștină a părinților [1],
- A treia categorie aparte de interes sunt persoane care au fost integrate cu succes în statele de destinație. Revenirea acestora ar putea să dea un impuls major dezvoltării economice. Dar, investițiile considerabile făcute de emigranții cu calificare înaltă, recunoașterea profesională și integrarea socială în țările de destinație, face puțin probabilă revenirea lor. Conform relatărilor experților, numai în Italia sunt peste 3500 de emigranți moldoveni care au inițiat afaceri proprii de succes. [7]

Începând cu anul 2014, a fost liberalizat regimul de vize pentru cetățenii Republicii Moldova care călătoresc în UE. Acest fapt a influențat de mult asupra direcției de emigrare țările europene și ele devin mai atractive pentru migrație.

Totodată, se conturează noi țări de destinație, cum ar fi Canada, o țară caracterizată de o politică imigraționistă foarte încurajatoare și ghidată de obiectivul său de a-și tripla numărul populației, până la 100 milioane. Plecărilor pe continentul american urmărește în sine două trăsături distincte față de mobilitatea externă a moldovenilor în țările UE: formele de migrare în Canada și SUA sunt legale și, de cele mai multe ori, permanente [7].

Putem afirma, că cel puțin câteva decenii emigrația vă fi un fenomen frecvent. Recent, datele publicate de Gallup, arată că 34% din cetățenii moldoveni ar pleca definitiv din țară, dacă ar avea șansa.

Strategia națională în domeniul migrației și azilului pentru anii 2011-2020 a Republicii Moldova include un compartiment destinat revenirii migranților. De regulă persoanele revenite se confruntă cu probleme de reintegrare socioeconomică, deaceia sunt necesare crearea mediului favorabil pentru adaptarea lor. Astfel, facilitarea revenirii lucrătorilor migranți și reintegrării lor economice, sociale etc. este obiectivul principal din acest punct.

CONCLUZII

Au fost sintetizate tendințele contemporane principale în procesul de migrație internațională a forței de muncă, evidențiate modificările în profilul migrației și în politica imigraționistă a țărilor – gazdă, identificate și problemele de bază în contextual de reîntoarcere și reintegrare a lucrătorilor migranți în Republica Moldova.

În următoarele decenii, migrația internațională rămâne ca proces real și poate varia, ținând cont de schimbările politice și economice, modificările inovative tehnologice și sociale, dezechilibrul demografic în creștere, efectele schimbărilor climatice și tendințele globalizării.

Pentru a mări efectele pozitive și a minimiza efectele negative în domeniul migrației forței de muncă pot fi identificate următoarele aspecte: stimularea migrației de reîntoarcere și a migrației circulare de muncă; crearea condițiilor favorabile pentru afacerile migranților reîntorși și dezvoltarea IMM-urilor în regiuni; adaptarea politicilor educaționale naționale la necesitățile pieței de muncă; implicarea mai activă și efectivă a diasporei în politicile de dezvoltare.

BIBLIOGRAFIE

1. CHEIANU-ANDREI D. *Cartografierea diasporei moldovenești în Italia, Portugalia, Franța și Regatul Unit al Marii Britanii*. Ciclu de studii „Cartografierea diasporei moldovenești II”, Organizația Internațională pentru Migrație, Chișinău, 2013.
2. HARUȚA C. *Dinamica relației dintre migrație și dezvoltare. Perspective asupra cazului Republicii Moldova*. Cluj-Napoca, România [disponibil:<http://rtsa.ro/rtsa/index.php/rtsa/article/viewFile/534/531>].

3. BRANAȘCO N. *Dimensiunile impactului migrației forței de muncă din perspectiva remitențelor în cadrul euroregiunii „Siret – Prut – Nistru” // Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a sonelor tranfrontaliere*. Vol II. Editura Tehnopress. Iași. 2014.
4. MOM: 67 тысяч беженцев прибыло в ЕС морем за первый месяц 2016 года [disponibil: <http://ria.ru/>].
5. NICA V. *Evoluția remitențelor în 2000-2016. Economia pierde un pilon important*. [disponibil:<http://moldnova.eu/ro/infografic-evolutia-remitentelor-2000-2016-economia-pierde-un-pilon-important-12668.html/>].
6. ИГУЭН Д. *Миграция и беженцы в Европе: цифры и факты* [disponibil: <http://www.swissinfo.ch>]
7. PROHNIȚCHI V., LUPUȘOR A. *Opțiuni privind valorificarea remitențelor și economiilor emigranților pentru dezvoltarea Republicii Moldova*. Chișinău, februarie-aprilie 2013.
8. *Profilul migrațional extins al Republicii Moldova 2008-2013*. Raport analitic. Ministerul Afacerilor Interne al R.M. Biroul Migrației și Azil. Chișinău, 2014. [disponibil:
9. http://www.mai.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raportul_analitic_al_pme_2008-2013.pdf]
10. *Statistici privind migrația și populația migrant*. EUROSTAT. Statistics Explained. [disponibil: http://www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/ro].
11. *Strategia națională privind ocuparea forței de muncă pentru anii 2017–2021* Anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr. 1473.
12. *Sustainable Development Goals. 17 Goals to Transform our World*. [disponibil:
13. <http://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/01/244-million-international-migrants-living-abroad-worldwide-new-un-statistics-reveal/>].
14. ТАСАНОВ Р.М. *Миграционный кризис в Европе: причины, последствия, перспективы разрешения*. [disponibil: <http://www.scienceforum.ru/2016/pdf/26233.pdf>].
15. ZWAGER N., SINȚOV R. *Inovație în migrația circulară – Migrație și dezvoltare în Moldova: Studiu de piață*. NEXUS Moldova Intern. Agency for Source Country Information (IASCI), Centrul de Analize și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice (CIVIS). Chișinău, 2014.